

Var E. O. Burman nyboströmian?

Inge-Bert Täljedal

Erik Olof Burman var 1896–1910 professor i praktisk filosofi i Uppsala och förvaltade ett idealistiskt arv från sina närmaste företrädare Christopher Jacob Boström och Carl Yngve Sahlin. Enligt en etablerad åsikt avvek han från dem i uppfattningen av det absoluta (gudomliga) och dess relation till fenomenen i tid och rum. Hans filosofi brukar ses som en revision av Boströms metafysik (Ryding 1959, s. 89–90; Nordin 1981, s. 122–26; Heidegren 2004, s. 323–30; Frängsmyr 2010, s. 36–38) och betecknas ibland som ”nyboströmianism” eller ”burmanianism” snarare än ”boströmianism”. I det följande diskuterar jag den etablerade uppfattningen. Det finns skäl att betrakta Burmans metafysik som en trogen återspeglning av Boströms.

Det absoluta förnuftet

Framför allt är det kring det absoluta förnuftets innehåll som skon klämmer. Där ingår allt som det är utan inskränkning, nämligen Guds perfekta idéer. Det urgamla problemet hur enhet kan förenas med mångfald (Parmenides, Platon, m. fl.) får hos Boström en ofta refererad turnering i reflexioner över hur förhållanden mellan naturliga tal kan illustrera det absolutas systemkaraktär (Boström 1883a, s. 273–74; 1883b, s. 289, 293; 1883c, s. 488–89; 1883d, s. 523–24; Ribbing 1885, s. 70–71).

Begränsade av tid och rum uppträder en del av det absolutas idéer i en form som är aktuellt ofullständig (om än potentiellt fullständig) och bildar människorna och deras fenomenvärldar (Boström 1883b, s. 251–59, 1883c, s. 487–90; Ribbing 1885, s. 75–77). Enligt Boström är fenomenen i tid och rum – den vardagliga verkligheten – en begränsad och förvrängd representation av den sanna verkligheten och existerar som sådan inte i det absoluta utan endast hos finita, framför allt mänskliga, väsenden.

Burman hävdar att Gud inte kan tillskrivas både absolutitet och inre mångfald. I den bok som brukar framhållas som hans främsta attack på ortodox boströmianism, *Om teismen* (1886), bestrider han att det absoluta kan fångas i relativa termer över huvud taget. Både kvalitativa

och kvantitativa begrepp förutsätter avgränsningar, som sägs omöjliggöra ett fullt sammanhängande system (s. 14): "Begreppen om färg, ljud, rättvisa, tyngd o.s.v. kunna icke med hänsyn till sitt innehåll bilda ett helt, emedan de utesluta hvarandra." Burman dömer också ut Boströms favoritillustration, talserien, vars "bristfällighet röjer sig deri, att hvarje lägre tal utesluter de högre talen. Mångfalden är tänkbar endast under förutsättning af begränsning" (s. 14–15). Om detta skriver Nordin (1981, s. 123):

Gradation, subordination, uteslutning, negativ avgränsning etc., som ju allt förutsätts hos Gud i Boströms lära om 'talserien', vill Burman enbart tillskriva det mänskliga förståndets sätt att tänka [...] Varje mångfald eller åtskillnad innebär enligt Burman motsats och kan som sådan inte tillskrivas det absoluta. I verkligheten själv finns de inte. Däremot kan det mänskliga tänkandet inte arbeta utan att göra distinktioner, skilja ett från ett annat, negera etc. De attribut som den Boströmska filosofin traditionellt tillskriver Gudomen, enhet i mångfald, systematiskhet etc., framstår hos Burman som det mänskliga förnuftets och åskådningens *kategorier*.

I sin analys klandrar Burman inte öppet Boström. Men om man accepterar den gängse bilden av en väsentlig skillnad mellan hans metafysik och Boströms, ter sig måltavlan klar när Burman (1886) sammanfattar: "All subordination (gradation) och koordination måste nekas om väsendet" (s. 15), och "Att det absolutas innehåll vore ett system av idéer, som positivt och negativt bestämde hvarandra i analogi med talsystemet, är otänkbart, emedan ett sådant system innebär relation" (s. 122). På liknande sätt hade Burmans lärare Sahlin (1858, s. 11) uttryckt sig: "Det absoluta kan icke vara ett relativt, hvilket vill säga, att det hvarken kan stå i något förhållande till annat, ej heller inom sig hafva något förhållande."

Frågan är ändå hur pass heterodox Burman var i sitt förhållande till Boström.

Vad lärde Boström – egentligen?

Det absoluta är för Boström en person, det vill säga ett väsen som fattar sig såsom jag "eller skiljer sig såsom sådant från mångfalden af sina bestämningar, ehuru med hänförande af dem till sig" (Ribbing 1885, s. 56). Han framhåller att det absoluta i sin oändlighet inte kan stå i förhållande till något yttre (s. 51). Hänvisningen till talserien kan emellertid

lätt tolkas som att Boström anser det absoluta vara internt graderat – i motsats till Burmans bestridande av varje gradering hos det absoluta.

Enligt Wedberg (1937, s. 24) innehåller Boströms lära inte en enda motsägelsefri sats. Det hårda omdömet är nog en överdrift, men onekligen gör Boströms metafysik ett ambivalent första intryck när det gäller betydelsen av gradering. Å ena sidan sägs alla Guds tänkta idéer vara ”absolut fullkomliga – fullt klara och tydliga – och sålunda alla lika” (Ribbing 1885, s. 71). Å den andra hindrar detta inte

[...] att om man ser på hvar och en för sig eller utom systemet och i dess speciela bestämdhet, den ena kan vara mera eller mindre fullkomlig, hafva ett rikare ursprungligt positivt innehåll (i och för Gudomligheten), än den andra, eller ett högre eller lägre lif, alltsom den eger flera till sina positiva bestämningar, eller ock sjelf ingår såsom en sådan bestämning hos flera, hvilka den sjelf från sig utesluter.

Ribbings föreläsningssanteckningar överensstämmer väl med vad Boström själv skriver i sin avhandling från 1841 (Boström 1883b, s. 255):

Ty ehuru alla bestämningar i den Gudomliga anden äro lika fullkomliga i hänseende till formen, så äro de dock i hänseende till innehållet öfver- och underordnade, ungefär på samma sätt som t. ex. begreppet triangel är högre än begreppet linie, alldenstund det förre i sig innehåller flere bestämningar.

Förnimmelsen av en idé är formellt fullkomlig, absolut, om alla dess bestämningar klart och tydligt urskiljes (s. 245). Guds absolutitet innebär att alla hans perceptioner är till formen fullkomliga (s. 251). Formell fullkomlighet sägs dock vara förenlig med kvalitativa och kvantitativa skillnader i innehåll (s. 247, 255). För att närma sig något slags förståelse av denna lära om det absoluta är det viktigt att se den i ljuset av Boströms starkt holistiska ambition (Ribbing 1885, s. 68–73). Idéernas olika grad av innehållslig fullkomlighet hindrar inte, enligt Boström, att var och en av dem representerar det absolutas helhet. Alla det absolutas bestämningar antas vara så integrerade att ingen är fullkomligt förnummen utan en fullständig förnimmelse av helheten (s. 53, 70):

Således finnes allhet i Gudomlighetens enhet. Detta ligger i begreppet *system*: hvar länk i ett sådant är detta blott genom sitt förhållande till alla de öfriga: ingenstädes alltså i ett sådan finnes en enhet, som ej är en mångfald, eller en del, som ej innehåller det hela. [...]

Såvidt hvarje idé fattas såsom moment i Gudomligheten, d. ä. hans själfmedvetande i en viss bestämdhet, har hvardera samma karakter af oändlighet, som han själf, han ser i hvar idé alla de öfriga, emedan han ser hvarderas förhållande till alla de öfriga, och hvardera har följaktligen samma allmänna bestämdhet, samma attributer, som Gudomligheten.

I princip samma holism gäller också för de i tid och rum begränsade väsendena, med den skillnaden att deras perceptioner är delvis potentiella och inte aktuella (s. 52):

Vi gå öfver från en tanke till en annan, hvarvid den förra försvinner, men detta gäller ej om Gudomligheten såsom evig. Således: när han tänker en tanke, tänker han dess relation till alla andra, så att hvar tanke hos Gudomligheten innehåller alla de andra. Deraf kan nu ock förklaras, att hela verlden faller inom hvarje medvetandes enhet; väl ofullkomligt – och deri ligger skillnaden från Gudomlighetens förnimmelser, – men detta hindrar ej, att ej allt förnimmes.

Och i Boströms (1883b, s. 241) egen text:

Och emedan allt detta utan afkortning gäller ej blott om ett och annat utan om hvarje förnimmande väsende, så måste vår egen ande, så väl som andras, likaledes ingå såsom bestämning hos hvar och en af de öfriga, enär han naturligtvis äfven måste tänkas tillhöra det alltomfattande hela.

Boström tar själf upp invändningen att det kan tyckas motsägelsefullt att hävda Guds enhet och samtidigt tillskriva honom bestämningar (Ribbing 1885, s. 49). Den kritiken avvisar han med att ”det andliga är mångfald *utan* sammansättning” (Ribbings kursivering), att ”hvarje bestämning hos något är det hela, sedt från en viss synpunkt, och detta gäller om alla Gudomlighetens attributer”, och att ”Gudomlighetens ’delar’ äro lika litet verkliga delar, som själfmedvetandets bestämningar” (s. 53). Boström definierar inte ”sammansättning”, men hans användning av ordet i andra sammanhang visar att begreppet innebär ihopfogning eller blandning av distinkt individuella enheter (Ribbing 1885, s. 92; Boström 1883e, s. 99; 1883f, s. 355). Att varje bestämning är det hela från någon viss synpunkt ska inte förstås som en enkel metonymi, det vill säga som att ett attributs namn eller begrepp endast symboliskt företräder sitt subjekt. Enligt Boströms sätt att se relaterar Gudomlig-

hetens attributer *logiskt* till väsendets begrepp. "Attributer" har här den skolastiska innebörden av sådana bestämningar som följer logiskt ur någots definierande egenskaper (Ribbing 1885, s. 47).

I och med de fullkomligt förnumna idéernas integrativa samstämmighet är Boströms Gud inte något så enkelt som idéernas summa eller sammansättning. Inte heller är han bestämd av fenomenaliteten i människornas ofullkomliga förnimmelser. Medan de mänskliga, finita förnimmelserna förutsätter begreppens inskränkthet och avgränsningar för att genom kontraster skilja fenomenen, sägs individuationen av Guds fullkomliga idéer inbegripa att de alla bestämmer varandra genom att ingå i varandra (Ribbing 1885, s. 49, 52, 68–73) på ett sätt som påminner om Anaxagoras *en pantí pánta* ("i allt, allt") och Leibniz monadlära (Boström 1883b, s. 241).

Att Boström beskriver de gudomliga, formellt fullkomliga idéerna som innehållsligt "öfver- och underordnade" (1883b, s. 255), är vad som framför allt tycks strida mot Sahlins och Burmans tes om det absoluta frihet från inre förhållanden. Två saker faller i ögonen beträffande denna över- och underordning. För det första är den gradation i en annan mening än begreppslig subordination. Om begrepp gäller att de högre är allmännare och därför innehållsfattigare, det vill säga har färre bestämningar, än de lägre. Om idéernas innehåll använder Boström däremot termerna "över" och "under" i omvänd ordning: de överordnade sägs ha fler bestämningar än de underordnade. För det andra förutsätter denna senare form av gradation att de gudomliga idéerna betraktas "hvar och en för sig eller utom systemet och i dess [idéns] speciela bestämdhet" (Ribbing 1885, s. 71). Att så abstrahera enskilda idéer ur en helhet där alla moment är bestämda av varandra och helheten, kan inte göras utan motsägelse. Den tankeoperation som Boström föreställer sig måste därför förstås som en dunkel approximation till följd av det mänskliga tänkandets begränsande kategoriella förutsättningar.

Att något slags individbegepp trots allt är applicerbart på såväl det absoluta som de finita idésystemen, är Boström angelägen om att framhålla. Apropå frågan huruvida idéerna är individuella eller generella former – så att i det senare fallet det absoluta skulle innehålla endast ett universale för människan – antecknar Ribbing (1885, s. 73):

Men i Gudomligheten är hvarje idé bestämd genom alla de andra och idéerna just *så* från hvarandra skilda. [...] Vore ej min individualitet, d.v.s.

just det, som gör mig till denna bestämda varelse, odödlig, så vore det i sanning för mig fullkomligen likgiltigt, om nämnda form vore det, eller ej. Endast om Gudomlighetens idéer äro individuella, kunna vi veta, att vi sjelfva, såsom hvar och en af dem, äro det, om vi ock ej veta närmare, *huru* vi äro det, emedan detta skulle innebära, att alla utvecklingsformer fölle inom vårt närvarande medvetande, hvilket icke är händelsen.

Med kursiveringen "så" framhåller Boström också här att individuationen av idéerna sker på ett annat sätt i den absoluta Gudomligheten än i den finita erfarenheten. Hur än Boström i övrigt tänkte sig förhållandet mellan enhet och mångfald, tyder hans formuleringar på att han inte ansåg det gudomliga idésystemet förutsätta koordinationer och subordinationer på samma sätt som de mänskliga begreppen.

Om man som sentida läsare har svårt att åskådliggöra för sig hur Boström tänkte om det absoluta, kan det vara tröstande att han själv tycks ha upplevt något av samma svårighet. I såväl Ribbings föreläsningssanteckningar (1885, s. 72–73) som i sitt eget föreläsningssynopsis (Boström 1883g, s. 226) framhåller han nämligen uttryckligen att det är omöjligt att veta hur de gudomliga idéerna ter sig för Gud själv.

Lika svårt tycks Boström anse det vara att förklara hur det fenomenella uppkommer, det som populärt kallas skapelsen. Efter att ha konstaterat att den relativa världen måste ha attributer som är motsatta den absolutas, konstaterar han lakoniskt (Ribbing 1885, s. 76–77; originalets kursivering):

Deremot kan filosofien *icke* förklara hvarföre de motsatta bestämningarne skola just vara *dessa*: de faktiskt gifna – emedan vi icke kunna *skapa* tankar, utan vårt tänkande består i *uppfattning* af hvad som är gifvet.

Boström avvisar möjligheten att den materiella världen skulle följa med nödvändighet från det absoluta. Angående teorin om en skapelse ur intet säger han att "[d]en grundar sig på en falsk förutsättning: att Gudomligheten är världens skapare omedelbart" (Ribbing 1885, s. 54). Och vidare (Boström 1883c, s. 491):

Till de ändliga väsendena har Gud det allmänna förhållande, att han utgör deras *grund* – omedelbart till det rent andliga och ideella hos dem, men medelbart – genom detta – äfven till det mer eller mindre materiella och reella.

Lärde Burman något annat?

Liksom Boström uppfattar Burman (1886) det absoluta som en person och accepterar utan reservationer Boströms idealistiska huvudtes, *esse est percipi* (s. 23). Att hans tänkande harmonierar med Boströms reflekteras också i att Burman (s. 26n) hänvisar till ett kapitel i Ribbings föreläsningssanteckningar om det absoluta förnuftets logiska attribut. Det kapitlet utvecklar och refererar till Boströms föreläsningssynopsis, där temat sammanfattas (1883g, s. 224):

Betydelsen af orden *attributer* eller *egenskaper*. *Vigten och svårigheten* af läran om Guds attributer. Huru och hvarföre *en flerfaldighet* af sådana må anses möjlig.

Betydelsefull för misstanken att Burmans metafysik inte innebär något fundamentalt nytt är vidare hans beskrivning av teleologi och organisk systemiskhet som en alternativ form av individuation (Burman 1886, s. 16–18). Denna beskrivning följer omedelbart efter att han slagit fast att "[a]ll subordination (gradation) och koordination måste nekas om väsendet". Den kulminerar i slutsatsen:

Individualiteten är den verklighetsform, i hvilken ett föremål icke blott är konkret [...], utan bestämdheten är karaktäristisk, så att hvarje egenskap följer ur det hela. Den organiska varelsen gifver sina organer qualitativ bestämdhet, som väl måste finnas hos dem till anlaget, men framträder endast genom deras sammanhang med det hela.

Det är denna idé om organisk systemiskhet som enligt både Burman och Boström kan ge oss ett slags insikt om förhållandet mellan enhet och mångfald hos det egentligen obegripliga absoluta förnuftet. Burmans avvisande av mångfald och åtskillnad inom det absoluta (se Nordincitatet ovan) avhåller honom inte från att hävda det absolutas realitet. En viktig passage lyder (s. 24):

Om det absoluta förnuftet måste man, när man betraktar det inom sig, neka alla relativa och korrelata bestämningar, såsom form och innehåll, enhet och mångfald, grund och följd o.s.v. Men deraf följer icke att det saknar den verklighet, för hvilken dessa inom det ändliga området utgöra förutsättningar. Om det absoluta i sitt eget förnimmande af sig sjelft icke skiljer sig såsom grund från sin bestämdhet såsom följd, så innebär det fullständiga sammanfallandet af grund och följd icke att det absoluta vore omedvetet. Abstraktion och succession utgöra ingen förut-

sättning för det rena förnuftets aktualitet. Detta är således såsom ren identitet i sin bestämdhet icke "natten, i hvilken alla kor äro svarta", eller det rent obestämda, ty det har all den verklighet, som ligger i det ändliga medvetandets bestämdhet, men utan dess polaritet eller differens.

Med "natten, i hvilken alla kor är svarta" alluderar Burman på Hegels (1807, s. xix) kritik av Schellings teori om det absoluta. Fastän verklighetsbegreppet i citatets sista mening ter sig undanligande, är det tydligt att Burman vill tänka sig ett meningsfullt och på något sätt differentierat innehåll hos det absoluta.

Kanske är det i den explicita okunskapen om detta innehåll som Burman och Boström förenas tydligast. Boströms redan nämnda konstaterande att den finita människan inte kan veta innehållet i det absolutas tankar, ekar i *Om teismen* (s. 24–25):

Man kan invända att, då ingen mänsklig tanke är verklig utan att innebära korrelation eller begränsning, så vore det omöjligt att begripa det absoluta förnuftet sådant det i sig är. Och man måste medgifva att det är omöjligt att bildligt fatta det, emedan hvarje bild innebär motsats mellan inre och yttre.

Burman följer också Boström i övertygelsen att det ändå går att dra vissa slutsatser om det gudomliga från våra kunskaper om det mänskliga. Ribbing (1885, s. 49) refererar Boströms föreläsning:

Gudomligheten, säger man vidare, är toto genere skild från människan och man får därför ej öfverflytta predikater, som gälla om henne, till Gudomligheten: men om verlden är en mer eller mindre fullkomlig manifestation af Gudomligheten, kan man ifrån hvad som gäller om människan vinna insigt om Gudomlighetens bestämmningar, blott man tillser, att de, tillagda honom, ej fattas med mänskliga inskränkningar.

Hos Burman (1886, s. 25, 119) heter det:

Men väl kan man i den mänskliga tanken skilja ut den högre sidan från den lägre och till det mänskliga medvetandet hänföra den brist på samstämmighet, som finnes i dess uppfattning af det absoluta. [...]

Man måste utgå från det mänskliga förnuftet såsom fullständigt bestämdt genom personliga bestämmningar och dervid urskilja de brister, som göra detta förnuft till mänskligt, för att kunna fatta det absolutas bestämdhet såsom ett personligt helt utan all begränsning och process.

När det gäller frågan hur den finita fenomenella världen uppkommer – eller, rättare sagt, världarna, eftersom de är olika för olika människor – har Burman uttryckt sin åsikt redan i sin tidigare skrift *Om den nyare italienska filosofien* (1879, s. 6–7). Där kritiserar han Thomas av Aquino (och möjligen indirekt Antonio Rosmini) för tanken att skapelsen utgör ett omedelbart förhållande mellan Gud och det ändliga: ”Fri från motsägelser blir läran om skapelsen endast under den förutsättning, att allt sinligt endast medelbart hänföres till det absoluta såsom sin yttersta grund.” I *Om Teismen* skriver Burman (s. 121–22):

Möjligheten af det ändligas förklaring måste således bero derpå, att menniskan kan tänkas i förhållande till det absoluta, utan att vara dess bestämning. Endast oegentligt säges det ändliga medelbart innehållas i det oändliga, om än menniskan såsom idé ingår i detsamma.

Vitalis Norströms bedömning

Tanken att Burmans filosofi innebär utveckling i förhållande till Boström, går tillbaka till Vitalis Norströms (1887) recension av *Om teismen*. Artikeln framhäver särskilt två punkter: ”lärorna om Guds bestämdhet och om världsförklaringen”. En sammanfattande värdering lyder (s. 322):

Om jag nu vill fälla ett slutligt omdöme öfver betydelsen af det resultat, hvartill doc. Burman i sin metafysiska undersökning har kommit, tror jag mig våga påstå, att denna ligger däri, att han sökt utmönstra vissa dogmatiska och konstruktiva kvarlevor ur den Boströmska metafysiken. Dogmatiskt är det antagandet, att Guds tänkande icke kan vara innehållsfullt på annat sätt än det mänskliga, hvars innehåll består af en mångfald af tankar, emedan detta antagande hvilar på uraktlåtenhet att tillräckligt skarpt begränsa tänkandets form från åskådningens. [...] Sin rot hafva dessa rester af dogmatism och konstruktiv panteism i det ännu icke fullständigt öfvervunna förfaringssätt, som brukar den sinliga erfarenheten såsom en källa till positiv kunskap om väsendet.

I en tillhörande fotnot reserverar sig Norström för möjligheten att han inte uppfattat Boströms verkliga intentioner:

Om dessa brister kunna bortförklaras genom hänvisning till Boströms med afsigt valda, populära framställningssätt, lemnas här alldeles ur sigte. Här refereras endast till den utan gensägelse vanliga uppfattningen af Boströmianismen.

Norströms bild av Boströms metafysik och av Burmans roll som utmönstrare av dogmatiska kvarlevor rimmar inte bra med vad som ovan redovisats från de båda. Som antyds i fotnoten cirkulerade kanske på Norströms tid en delvis annorlunda uppfattning om Boströms lära. I motsats till vad Norström påstår, hävdar ju Boström att det absoluta tänkandet är innehållsfullt på ett annat sätt än det mänskliga. Det är omöjligt att veta hur det absolutas idéer ter sig för Gud själv (Boström 1883g, s. 226; Ribbing 1885, s. 72–73). De är dock individuerade på ett annorlunda vis än det finita tänkandets kontrasteringar. Varje idé i det absoluta sägs rymma alla de andra, påminnande om hur komponenterna i ett organiskt system bestämmer varandra och helheten (Ribbing 1885, s. 49, 52, 68–73). Hos människan är endast delar av det absoluta förnuftet aktuella i fenomenen. Med dessa föreställningar samstämmer Burman (1886, s. 16–18, 23–26, 117–18).

Något som bidragit till att hålla Norströms perspektiv vid liv är sannolikt Burmans (1886, s. 14–15) skarpa angrepp på de aritmetiska talen som en bild av det absolutas systemiskhet. Med den bilden vill Boström (1883b, s. 293–95; Ribbing 1885, s. 70–71) illustrera att väsenden med olika bestämningar nödvändigt ingår i varandra, "så att deras förhållande i detta hänseende närmast kan tänkas under form af en serie, som *i någon mon påminner* [min kursiv.] om den aritmetiska talserien". Han understryker att denna väsendenas serie inte är gränslös (till skillnad från talserien) utan har en början och ett slut. Slutet är helheten, "den absoluta anden", medan början utgörs av självmedvetandet som förnimmes av alla väsendena.

Burmans synpunkter på talserien som analogi må vara aktningvärdade i sig. Mot bakgrund av Boströms reservationer träffar de dock inte dennes tankar om det absoluta. Burman pekar på att de naturliga talen utgör begränsade sammansättningar av begreppet *ett*, vars enda bestämning sägs vara just begränsning. "Då begränsning innebär förhållande är intet tal genom sig sjelft det högsta, som innehåller alla andra, utan begränsar sig sjelft mot högre" (Burman 1886, s. 15). I linje med Boströms "i någon mon" ifrågasätter Burman på det sättet talseriens fulla adekvans som analogi men eliminerar inte den mer allmänna idén om det absolutas systemiskhet.

I sin uppfattning av det absoluta som person med självbestämd vilja betonar Burman (1886, s. 118) det logiska begreppssystemets otillräcklighet, att "nemligen tankarna skilja sig från hvarandra genom kordination och subordination". Men därmed kan han knappast sägas ha

överskridit Boström, eftersom han samtidigt också anger att "[d]en fullkomliga tanken har det absoluta systemets form". Både Burman och Boström gör anspråk på att kunna tänka det absoluta som ett organiskt helt utan att förmå åskådliggöra det.

Slutkommentar

Jämförelsen av Burman med Boström syftar här inte främst till att ifrågasätta termen "nyboströmianism". Den som finner den nyttig kan kanske ta fasta på annat än den centrala metafysiken i Burmans skrifter fram till och med *Om teismen*. Inte heller är tanken att Burman skulle vara offer för stort missförstånd. Det är mera bilden av Boström som inte blir riktigt rättvis ifall man ser *Om teismen* som ett korrigerande framsteg. Båda tycks mig utmärkas av oklarhet när de försöker säga något som de samtidigt menar vara osägbart.

Litteratur

- Boström, Christopher Jacob. 1883a. "Grundlinier till filosofiska statslärans propædeutik". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, andra delen, red. H. Edfeldt, s. 237–310. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883b. "Dissertatio de notionibus religionis, sapientiae ac virtutis earumque inter se nexu". Övers. av L. Bygdén. I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, första delen, red. H. Edfeldt, s. 215–353. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883c. "C. J. Boström och hans filosofi". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, andra delen, red. H. Edfeldt, s. 477–508. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883d. "Utdrag ur bref från Boström till en af hans lärjungar. No. 2". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, andra delen, red. H. Edfeldt, s. 520–29. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883e. "Om Gottfr. Wilhelm Leibniz och hans filosofiska system". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, första delen, red. H. Edfeldt, s. 93–111. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883f. "Grundlinier till filosofiska statsläran". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, andra delen, red. H. Edfeldt, s. 311–410. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Boström, Christopher Jacob. 1883g. "Grundlinier till filosofiska religionsläran". I *Skrifter af Christopher Jacob Boström*, andra delen, red. H. Edfeldt, s. 215–36. Uppsala: Akademiska boktryckeriet.
- Burman, Erik Olof. 1879. *Om den nyare italienska filosofien*. Uppsala: Upsala Universitets Årsskrift. Esaias Edquists boktryckeri.

- Burman, Erik Olof. 1886. *Om teismen*. Uppsala: R. Almqvist & J. Wiksells boktryckeri.
- Frängsmyr, Carl. 2010. *Uppsala universitet 1852–1916*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1807. *System der Wissenschaft*. Bamberg: Joseph Anton Goebhardt.
- Heidegren, Carl-Göran. 2004. *Det moderna genombrottet i nordisk universitetsfilosofi 1860–1915*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Nordin, Svante. 1981. *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall*. Lund: Bokförlaget Doxa AB.
- Norström, Vitalis. 1887. "Svensk filosofi". *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 10, s. 315–324.
- Ribbing, Sigurd. 1885. *Chr. Jac. Boströms föreläsningar i religionsfilosofi*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Ryding, Erik. 1959. *Den svenska filosofins historia*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sahlin, Carl Yngve. 1858. "Om motsatsen mellan subjekt och objekt". *Nordisk Universitets-Tidskrift* 2, s. 1–21.
- Wedberg, Anders. 1937. *Den logiska strukturen hos Boströms filosofi: En studie i klassisk metafysik*. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri.